

Vad är ett Mantal?

Ordet ”mantal” har haft flera olika betydelser genom den svenska historien; det har använts både som beskattningsform och som fastighetsbeteckning.

Under medeltiden och 1500-talet baserades många skatter på mantalet i dess ursprungliga betydelse, ”antalet män” eller ”antalet bönder”. Denna grundbetydelse hos mantalet levde kvar länge, men ersattes i början av 1600-talet av mantalet som ett mått på en fastighets kamerala storlek. Redan i Gustav Vasas äldsta jordeböcker från 1540-talet fanns en uppdelning av gårdarna i hela och halva hemman samt torp, baserat på gårdarnas varierande skyldighet att betala skatt.

Denna indelning ersattes nu av mantalet i en skala där 1 mantal var beteckningen för ett helt hemman, ett hemman som kunde betala full skatt, 1/2 mantal för ett halvt hemman och ned till 1/3, 1/4 och 1/8 mantal för mindre gårdar och torp. Mantalet som skrevs in i jordeboken blev basen för uttaget av en rad senare skatter, ”mantalsräntan”, och blev länge också oförändrat. Vissa gårdar som ansetts ha blivit för högt taxerade kunde få sitt mantal sänkt från t ex 1/2 till 1/4 mantal genom så kallad förmedling. Man talade därför om gammalt och nytt mantal eller ”oförmedlat” och ”förmedlat”.

Genom arvskiften, köp försäljningar eller andra transaktioner blev gårdarna så småningom uppdelade på ytterligare mindre delar. Till slut fick man på 1800-talet mycket komplicerade mantalsbråk, t ex 12/1024 mantal.

De krångliga fastighetsbeteckningarna fanns kvar fram till 1920-talet då man införde jordregister och fastighetsböcker, där de ersattes av nuvarande fastighetsbeteckningarna 1:2, 1:3 osv. Den första siffran som är huvudfastighetens beteckning, är alltså ett spår av det gamla mantalet.

Mantalet lever också kvar i ”mantalslängderna”, ett välkänt forskningsmaterial för alla släktforskare. Längdernas historia som går tillbaka till 1625, då ”kvarntullen” infördes – en produktionsskatt där varje färdigmald tunna betingade en fastställd avgift. Eftersom förbrukningen av mjöl i ett hushåll stod i direkt proportion till antalet hushållsmedlemmar valde man att så småningom ersätta kvarntullen med en direkt personskatt kallad ”kvarntullsmantalspenningar”. För skatteuppbörden upprättades särskilda längder över skattebetalarna, ”kvarntullsmantalslängder”. Kvarntullen omvandlades 1635 till en permanent personskatt, ”mantalspenningarna”, registrerade i mantalslängderna som sedan fanns kvar fram till 1991. Man kan alltså säga att det gamla mantalet levde kvar i båda betydelserna in i vår egen tid.

Av Jan Brunius, Riksarkivet.

En fullsättes bonde räknades som ett mantal. Det fanns även storlekarna 1/2 mantal samt 1/4 mantal, som var den minsta medgivna storleken för en bondgård. Det hände att bönder någon gång lät skriva sina hemman för ett helt mantal, även om storleken inte gjorde skäl för det. Det ansågs nämligen som en heder att räknas som en helbonde. Torpare, som deltog i de tillfälliga utskylderna med 1/4 mot helbönder, kallades fjärdingsbönder eller fjärdingstorpare. Det fanns också underavdelningar av torpare med 1/8, 1/16 etc, mantal

Hur stort är ett mantal?

Storleken på mantal, uttryckt i tunnland eller kvadratmeter eller annat ytmått, varierar över landet och dessutom över tiden. Detta beror på att ursprungligen var begreppet likvärdigt med att det var den nödvändiga markarealen på den orten, och vid den tidpunkten, som behövdes för att försörja en familj, dvs ett hemman. Avkastningen skulle då också räcka till för att erlagga den till mantalet knutna skatten. Senare har nyodlingar och förbättrade jordbruksmetoder gjort att mantalen kunde delas i mindre bitar, då uttryckt i s.k. allmänna bråk [1/4, 1/16 etc], men den delade fastigheten kunde fortfarande försörja en hel familj -ett hemman.

Ex. från skattskrivningen av Havsnäs no1. I Nils Spoles gårdskarta från 1714 står Jon Persson upptagen som brukaren av "kronohemmanet Hafznäs på almenningen utmed Flåsiön", interimsvi skattlagd för 1 ½ tunnland eller 1/4 mantal - Sandjord. Dvs. i detta fall och på denna ort och vid denna tidpunkt, motsvarade 1/4 dels mantal av 1 ½ tunnland. Helt Mantal motsvarar då 6 tunnland eller i dagens mått 3 Ha. Till denna åkermark som stod till grund för skattekraften, så hörde dessutom ett omfattande omland bestående av skogar, myrar och annat impediment samt fiskevatten. Att mantalet dvs skattekraften ändrades över tiden kan man se att vid 1853 års laga skifte var Havsnäs no1 och no2 vardera skattlagda för 4 tunnland. Man nämner inget om mantal. Vid 1878 års laga skifte anges både Havsnäs no1 och no2 fortfarande för vardera 4 tunnland. Här nämner man sedan att totala mantalet för Havsnäs no1 och no2 var 1 1/3 dels mantal.

Detta ger då att ett tunnlands skattekraft motsvaras av 1/6 dels mantal. Dvs. 1 helt Mantal = 6 tunnland. Samma förhållande som angavs i 1714 år interimsvi skattläggning.

För att förvilla fanns också, en helt annan skatt som kallades mantalspenning. Det var en personskatt som ingenting har att göra med "gårds måttet" mantal. Mantalspenningen var en skatt som betalades av alla vuxna arbetsföra personer i Sverige från början av 1600-talet till början av 1900-talet. Skatten redovisas i mantalslängderna, som är en viktig personhistorisk källa.

Bela Botos Senneby